

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:

**Особливості соціалізації дітей мігрантів з
України в соціокультурному середовищі країни-
реципієнта**

Виконала студентка 4 курсу

бакалаврату за спеціальністю

“Соціологія”, групи – ССО 18Б

Добош Соломія Ростиславівна

Науковий керівник:

Науковий керівник: доцентка

кафедри соціології УКУ

Кондратик Л.М

Львів 2022

Зміст

Вступ	3
1. Теоретичний розділ	8
1.1 Міграція (процес міграції, історія української міграції, види, діаспора)	8
1.2 Міграція після 24.02	16
1.3 Соціалізація	17
1.4 Соціалізація дітей	18
1.4.1 Інститут сім'ї та школи при соціалізації дітей мігрантів	20
1.4.2 Самоідентифікація	25
1.5 Результати пілотного дослідження “Особливості соціалізації дітей мігрантів з України у новому середовищі” 2021	28
Висновки до першого розділу	34
2. Методологічна частина	38
2.1 Опис проблеми	38
2.2 Загальна теоретична інтерпретація базових понять:	38
3.1 Особливості виїзду сім'ї	44
3.2 Навчання в місцевих закладах освіти	47
3.3 Українське середовище	49
3.3 Наслідки даного досвіду міграції	52
Висновки до 3 розділу	54
Висновок	56
Список літератури:	59
Додатки	64

Вступ

Актуальність

Міграційні процеси завжди були притаманні людству. З поступовим прогресом, міграція досягла глобальних масштабів, які впливають на економічні процеси країн, змінюють їхню демографію, національний склад країн. Враховуючи масштабність еміграції з України, представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні періодично проводиться досліджень. Адже розуміючи причини міграції, та знаючи про особливості адаптації емігрантів, можна запобігати відтоку кадрів з України, чи сприяти полегшенню їхньої соціалізації. Проте більшість досліджень акцентує свою увагу на адаптацію самих мігрантів, або на соціалізації дітей, які залишились в Україні, в той час, коли їхні батьки виїхали у іншу країну. Зважаючи на останні тенденції міграції, а саме на висококваліфікованість та освіченість осіб, що мігрують не через погане економічне становище в Україні, а через пропозиції кращого розвитку власних професійних навичок варто розглядати і інші наслідки даного процесу. Така міграція передбачає матеріальний достаток, що забезпечує комфортне перебування людини в іншій країні. Враховуючи переваги освіти у більш розвинених країнах, та вищий рівень життя, сучасна міграція часто відбувається сім'ями. У такому випадку діти, як і батьки стикаються з проблемами соціалізації.

У лютому 2022 році вибухнула нова хвиля української міграції. Через повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що розпочалось 24 лютого 2022 року сотні тисяч українців почали покидати свої домівки, та рухатись у напрямку західного кордону для його перетину з метою безпеки. Після запровадження воєнного стану перетин кордону для чоловіків призовного віку (18-60 років) був заборонений, тому серед біженців переважають жінки і діти. Зважаючи на те, що це вимушена міграція через причину війни і те, що частка дітей у дані хвилі більша, ніж в усі попередні, саме до них прикута особлива увага.

Труднощі адаптації дітей до нового середовища є неоцінені. У юному віці дітям важко усвідомити себе мігрантом з іншим набором цінностей та ментальністю. Часто не розуміючи причини міграції, діти стикаються зі стресом, адже вони покинули своє комфортне середовище, друзів, оточення, та повинні адаптуватись до іншого суспільства, стилю життя, культури. Соціалізація поняття дуже комплексне, тому потребує різностороннього підходу, адже вона змінюється в контексті країни, часу, причин еміграції, цінностей, та ряду інших речей які часом важко прослідкувати. Пристосовуючись до нового середовища, діти з чи без допомоги батьків, часто відкидають свою національну ідентичність, таким чином повністю асимілюються, або навпаки через бажання зберегти її стикаються з додатковими труднощами соціалізації.

Враховуючи значний вклад української діаспори на становлення незалежності України, важливо підтримувати національну (українську) ідентичність у емігрантів, проте враховувати важливість повної соціалізації дітей у новому середовищі.

Мета: дослідити особливості соціалізації дітей мігрантів з України у новому середовищі.

Об'єкт: за критерієм носія проблеми: діти мігранти з України віком від 12 до 18 років, що переїхали у нове середовище

за критерієм загальної проблеми: соціалізація дітей

Предмет: досвід соціалізації дітей мігрантів з України у новому середовищі

Завдання:

1. Розглянути феномен міграції, її видів, функцій, наслідків та особливості українського контексту міграції
2. Проаналізувати основні теоретичні підходи пов'язані з вивченням соціалізації загалом та особливості соціалізації дітей мігрантів.
3. Дослідити фактори соціалізації та їх вплив на соціалізацію дітей мігрантів у новому середовищі.
- 4.. З'ясувати особливості соціалізації дітей, що емігрували внаслідок війни.

Теоретико-методологічні засади дослідження.

У першій частині розкрито значення ключових понять міграції та соціалізації, а також ряду дотичних до теми термінів: трудові мігранти, мультикультурні країни агенти соціалізації, ідентифікація. Представленні теорії П. Бергера і Т. Лукмана. (про первинну і вторинну соціалізацію) М. Міда і О. Бріма про дитячу соціалізацію, Е. Дюркгейма про виховання та Т. Парсонса про цінності. У другій частині проаналізовано дані з якісного дослідження дітей мігрантів, в якому було опитано методом глибинних інтерв'ю 8 респондентів. При аналізі використовувались дискурс та контент аналіз, а також метод інтенції.

Гіпотези:

- 1. Соціалізація дітей залежить від правового статусу перебування сім'ї та типу їхніх документів, що дають право на проживання.*
- 2. Соціалізація дітей мігрантів у мультикультурних країнах буде відбуватись простіше, ніж у інших країнах.*
- 3. Вагомий вплив на соціалізацію дитини в новому середовищі має її підготовка до переїзду, а також вплив сім'ї у перший час перебування та школи в подальшому.*
- 4. Участь дитини в українських заходах, організаціях, церкві матиме позитивний ефект на її соціалізацію .*

5. Соціалізація дитини буде залежати в першу чергу від причини еміграції

Структура роботи:

Відповідно до методичних рекомендацій та вимог, дипломна робота складається зі вступу, з трьох основних розділів теоретичного, методологічного та емпіричного, кожен з яких має свої підрозділи, висновку та списку використаних літератури, який налічує позицій. Обсяг основного тексту (вступ, три основні розділи, висновок) становить 73 сторінок.

1.Теоретичний розділ

1.1 Міграція (процес міграції, історія української міграції, види, діаспора)

Процес переміщення людини з однієї країни в іншу ми називаємо міграцією. Як вважають О. А. Ровенчак та В.В. Володько у своїй праці, міграція це природний прояв мобільності людини, мотивацією якої є прагнення покращити умови свого існування та більш повне задоволення своїх потреб. При цьому головну роль відіграє бажання індивіда.[21] А.Л. Біт (Andrew L. Beath) підтверджує дану тезу, і додає: «Економісти пояснюють людські рішення, такі як міграція, використовуючи концепцію максимізації корисності, яка передбачає, що кінцевою метою всіх людських істот є максимізувати свою особисту корисність або відчуття щастя. У разі міграції, наприклад, потенційні мігранти розглядають, як міграція вплине на їх доходи, дружні відносини, стосунки з членами сім'ї, а також інші фактори, які впливають на їх щастя» [31, с.167].

Серед мотивів міграції є як індивідуальні, які придумує сама людина (комплекс не повноцінності, заздрість до жителів більш благополучних місць, чи прагнення реалізувати свій творчий, інтелектуальний потенціал) так і загальні обставини, які змушують її до міграції (міркування безпеки, політичні, економічні мотиви). Але об'єднуючим фактором залишається незадоволення індивіда колишнім місцем проживання та

прагнення змінити його у пошуках кращої долі. [21] Через збільшення видів міграції, їх часом неможливо чітко класифікувати, та завдяки запровадженню низки критеріїв, зараз існує безліч варіантів класифікації (за тривалістю, причиною, правовим статусом та ін.) та найбільш широкими є за критерієм причин-цілей, їх виокремлюють 9 видів [10]

1. Міграція членів сімей, головна мета якої це возз'єднання сімей.
2. Репатріація – добровільне повернення людини на батьківщину на постійне місце проживання після тривалого проживання у іншій країні.
3. Релігійна - не постійна міграція, пов'язана з релігійним культом.
4. Етнічна - переселення з етнічних мотивів для покращення умов проживання, чи збереження життя у зв'язку з фізичною чи етнокультурною загрозою (етнічні чистки).
5. Екологічна - переселення з регіонів екологічних катастроф чи стихійних лих. [9]
6. Освітня - тимчасова міграція, що має на меті освіту.
7. Туристична - туристичні поїздки без постійного характеру проживання.
8. Політична - внаслідок зміни політичних режимів, “політичні біженці”; або дипломатичних корпус чи військові тривалі відрядження - міграція дипломатів, військовослужбовців та їх сімей внаслідок призначень на посади.
9. Економічна міграція. Найбільш розгалужену структуру має саме економічна міграція, адже вона включає як і перетин кордонів з

для працевлаштування, так і придбання чи продаж товарів, інвестування, та інші види, що мають економічний характер.

Трудову міграцію класифікують, як вид економічної за під критерієм цілей. Вона передбачає переміщення людини з однієї країни в іншу через погіршення економічної ситуації, з метою найнятись на роботу. У свою чергу трудову міграцію теж часто ділять на легальну, напівлегальну та нелегальну, для цього існує окрема класифікація міграції за правовим статусом.[10] Однозначно, що нелегальний статус обмежує можливості людини (пересуванні використовувати медичне страхування, обирати місце на вид праці та інші) створюючи цим додаткові труднощі. Також трудову міграцію поділяють на міграцію з метою працевлаштування за спеціальністю, отриману раніше, та за спеціальністю, яка їй не відповідає. Іншим критерієм класифікації є професійно-кваліфікаційний рівень мігрантів. Зазвичай трудові мігранти це некваліфіковані або низько кваліфіковані працівники, оскільки є попит саме на таку робочу силу. [10] Висококваліфікована міграція зустрічається значно рідше. Таким мігрантам не доводиться змінювати спеціальність, а лише місце роботи, їх приваблює не сама робота, а кращі умови праці, соціальні пакети та вища заробітна плата. Цими мігрантами часто є працівники транснаціональних корпорацій, мультинаціональних корпорацій, чи міжнародних організацій. Третім видом трудової міграції є інтелектуальна - це міграція вчених, викладачів, університетів, працівників науково-

дослідних інститутів, що працюють за спеціальність для вдосконалення власних знань та вмінь чи обміном досвіду.

Міграція - поняття багатогранне, тому не можна розглядати її лише у одному напрямку. Функції міграції не обмежуються економічними та соціальними, а є присутні у всіх сферах, тому й повинні сприйматись як комплексне явище. Починаючи з кінця 20 століття міграція перейшла на новий – глобальний рівень. Зараз ми можемо спостерігати збільшення масштабів міжнародної міграції та зміну якісного складу учасників. та мету їхньої міграції[21] О.А Ровенчак та В.В. Володько виділяють 13 функцій міграції: демографічна, економічна, політична, соціальна, етнічна, адаптаційна, мовна, релігійна, культурна, освітньо-рекреаційна, статусна, ідентифікаційна, сімейна. Серед даних функцій дотичними до проблеми соціалізації є ті, що належать до культурної та особистісної групи. Етнічність, раса, релігія, мова, культура, манери, це видимі ознаки, за якими людину чи групу людей сприймають, як представника іншої культури. Дані ознаки ускладнюють асиміляцію, чи засвоєння цінностей та способу поведінки приймаючої культури[21] А також сприяють утворення: анклавів зі сповіданням певної відмінної релігії, виживанням відмінної мови чи використання певних культурних традиції, утворення діаспори. Щодо особистісної функцій міжнародної міграції, то вони призводять до змін у житті людини як в самоідентифікації, та і в статусному чи сімейному статусі.

Незважаючи на те, що міграція явище природне та притаманне усім періодам людської історії, це більшого значення вона набуває у переломні моменти: революції, війни, кардинальні політичні чи економічні перетворення спонукають людей до значних змін у їхній міграційній поведінці. Оскільки історія України багата на вище перелічені події, то і українська міграція поняття не нове. Українська міграція давно перетворилась у національний феномен, зі своєю історією та характерними рисами. Вона виступає показником здобутків і втрат людського і трудового потенціалу України, потреб, мотивацій, досвіду населення. [26] Сучасну українську міграцію характеризує висока кваліфікація, що для України означає вплив кадрів. Згідно з даними центру економічної стратегії одночасно за межами країни перебуває близько 2,6-2,7 млн українців. А згідно з даними представництва Міжнародної Організації Міграції в Україні за межами України нараховується від 8,2 млн. (за переписами зарубіжних держав) до 20 млн. (за різними оцінками) осіб українського походження.[17]

З грецької діаспора “diaspora”- розсіяння. Тривалий час його використовували лише описуючи євреїв, що живуть поза своєю батьківщиною внаслідок Вавилонського полону. [25] Згодом дане поняття почали використовувати в широкому значенні, характеризуючи сукупність певного етносу, що проживає за межами країни свого походження. Діаспора відповідає трьом критеріям. По-перше, найголовніше - це

перебування етнічної групи поза межами країни походження. Власне без даної ознаки дане поняття не існує. По-друге, діаспора - це не просто частина одного народу, що живе в середовищі іншого, а спільнота, яка має основні та важливі національні характеристики свого народу: мову, традиції, ментальність, зберігає їх та підтримує. Таким чином, не можна назвати діаспорою групу осіб, які хоч і представляють окремий народ, проте активно асимілюються. Хоча, як і явище зберігання власної ідентичності, так і асиміляція є звичним явищем для довгострокових мігрантів. По-третє, діаспора має певні форми організованості свого функціонування. Наприклад - земельні ділянки, національні, культурні, релігійні організації. Тому до діаспори не належить будь-яка група певної національності, що не має жодної потреби у самозбереженні та функціонуванні. [25]

Групи, що не підпадають під 3 критерій, коректно називати не діаспорою, а етнічною групою. На думку Ж.Т. Гощенко, Т.И. Чаптыков до створення діаспори здатний не кожний етнос, а тільки той, що стійкий до асиміляції і вбачає глобальну ціль у збереженні власної ідентичності [33]. Чим довше певний етнос перебуває в діаспорі, тим стійкіший він до економічних, культурних чи політичних змін, адже він проходить через природній відбір двічі. Спочатку при еміграції, адже покинути усе і переїхати у інше місце можуть лише найбільш зарадні та рішучі люди. Слабкі переважно залишаються у звичному їм середовищі. Потім - при пристосуванні до нового середовища.

Вміти згуртуватись навколо спільної ідеї, не зважаючи на власні виклики, та проблеми, враховуючи чужі умови, залишитись національно-свідомим суспільством спроможні лише найбільш адаптивні.[25]

Українська діаспора - це сукупність українців, чи людей українського походження, які проживають за межами України. В межах політичних кордонів будь якої іншої країни українська діаспора є меншістю, та відповідно до політико-правового статусу розглядається як національна меншина. [25, 19-20]

Проблеми, перспективи, культурні, політичні, правові та психологічні аспекти є спільні, у різних людей, що перебувають у межах однієї країни, адже з точки зору влади країни вони представляють одну спільноту інтересів, та культурного самовизначення. Проте спостерігається велика різниця між статусом мігрантів, а відповідно і української діаспори у різних країнах (в залежності від етнічного складу населення). За даним критерієм країни можна умовно поділити на дві умовні категорії: моноетнічні країни та мультикультурні. Для першого типу країн характерна наявність домінуючої нації та інших меншин, наприклад Польща, Італія, Британія. Другий тип країн - це так звані країни мігрантів, де немає корінного населення, або воно у значущій меншості, а населення складається з представників різних національностей, наприклад, США, Канада, Австралія. Країни, що розвинулись за допомогою мігрантів, мають лояльніше ставлення до новоприбулих осіб, в тому числі і

простіші вимоги для отримання громадянства. В таких країнах переважно легше соціалізуватись та відчувати себе “своїм”. В більше етнічно однорідних країнах це зробити важче.

Як вже було згадано, однією з ознак діаспори є наявність певних активів чи організацій, які їх поєднують. Для української діаспори такими формами для самоорганізації є, перш за все, церква. Саме при церкві завжди гуртувались українці, створюючи українську школу, гуртки народного танцю чи співу, тощо. Серед найбільш численних є парафії УГКЦ та ПЦУ.

Феномен української діаспори полягає в її неоднорідності, таким чином можна виділити певні типи діаспорних поселень. По-перше, прослідковується різниця між західною на східною українською діаспорою (мова йде про напрямок країн проживання відповідно до України). Західна діаспора протягом довгого періоду часу пристосувалась до нового середовища, та створила широку мережу етнічних організацій, що сприяють збереженню української ідентичності та існуванню діаспори. Східні діаспори, зокрема у країнах колишнього СРСР є нові та неорганізовані, що зумовлює додаткові труднощі. В той час як західна діаспора займається збереженням української ідентичності, східна її відроджує. [25]

В історії України діаспора відіграла не аби яку роль у відродженні незалежної української держави, забезпечила збереження національної ідеї. В той час коли не існувало країни

Україна, їм вдалось не лише втримати національну пам'ять, але й розвинути її.

1.2 Міграція після 24.02

Війна, що розпочалась 24 лютого 2022 року уже застала виїхати з України 6,9 млн людей, станом на 1 червня 2022 року, саме такі дані подає дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. [35.] Лєвова частка яких саме діти, який намагались забрати у безпечне місце. Проте точний даних ніхто дати не можна особливо зважаючи на ситуацію, що була у перші дні повномасштабної війни - черги, переповнені автобус та поїзди та безперервний рух на захід Найперше, люди мігрували у країни східної Європи: Польщу, Чехію, Словаччину, Румунію, а також Німеччину та Австрію шукаючи прихистку та допомоги. Країни Євросоюзу активно допомагають українським біженцям з поселенням, гуманітарною допомогою та фінансовими виплатами. На відміну від мігрантів, що покидали країну за останні 30 років, ці стали справді вимушеними мігрантами, що рятувались від війни. Часто рішення були абсолютно не обдуманими, адже часу на роздуми та підготовку не було. 4 березня 2022 року була активована Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист , що дозволяє особам, які виїхали з України 24 лютого 2022 року або пізніше, перебувати в країнах ЄС, окрім Данії, протягом одного року з можливістю продовження до трьох років. [34] Особи, що отримали такий статус мають право на працю, повноцінний доступ до системи

охорони здоров'я, освіти та соціальної допомоги [34] Таку міграцію можна називати політичною, адже вона відбулась в наслідок зміни політичних режимів, таким чином існує термін “політичні біженці або вимушені переселенці. [10]

1.3 Соціалізація

Термін “соціалізація” почали використовувати Г. Тард та Ван Женнеп у психології для позначення процесу входження індивіда до суспільства (нації, народу) шляхом універсального засобу - наслідування [1. с 59-61] Наприкінці 60-тих рр. проблема соціалізації стала міждисциплінарною, на неї все частіше почали звертати увагу філософи, психологи, соціологи, педагоги. Складність з визначенням даного поняття пояснюють багатовимірністю самого явища, та різноманітністю його форм. В наукових теоріях соціалізація постає збірним визначенням. Тому, в залежності від аспектів та мети, яку собі ставить дослідник, він виділяє ті чи інші сторони цього феномену. У даній роботі термін “соціалізація” означає “процес завдяки якому індивід набуває знань, цінностей, соціальних навичок і соціальну чуттєвість, які дозволяють йому інтегруватися у суспільство і поводитись там адаптивно”. [20]

Відповідно до соціальної психології соціалізація відбувається у трьох головних сферах: діяльності, спілкування, самосвідомості. У сфері діяльності – це процес розширення власних

можливостей індивіда у певній діяльності чи розширення сфери діяльності, а також зосередження на певному, центральному виді діяльності. У сфері спілкування відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків особистості через збільшення кола спілкування, його характеру, ролі спілкування в різні вікові періоди. У сфері самосвідомості під впливом включення до різних соціальних груп поступово формується концепція особистості. Зміни в усіх перелічених сферах розширюють дійсність для особистості; в ній особистість діє, спілкується, пізнає, в ній вона засвоює для себе найближче мікросередовище, а з часом і всю систему соціальних відносин. Одночасно вона вносить до цього середовища власний досвід, свій творчий підхід. [23 с 20-21] Варто зазначити, що соціалізація є постійним процесом, який не закінчується у середньому віці, але є поступовим і поетапним. Адже обмеження процесу соціалізації певними віковим періодом звужує дане поняття, наближуючи його до питання росту чи розвитку. [23]

1.4 Соціалізація дітей

Вчені розрізняють поняття дитячої та дорослої соціалізації, а також поділяють її на первинну і вторинну з теорії П. Бергера і Т. Лукмана. О. Брім у своїй концепції описує відмінності у соціалізації дитини та дорослого. Головна відмінність у тому, що дорослі керуючись власним попереднім досвідом вносять лише деякі корективи щодо оцінок та суджень, а діти здатні лише зрозуміти “добре” і “погане”, “можна” і “не

можна”. Таким чином дорослі коригують свою поведінку, а діти формують її базу (ціннісну орієнтацію). [8]

М. Мід започаткував сучасні дослідження дитячої соціалізації, він вивчав насамперед процес набуття дітьми соціального досвіду, засвоєння норм поведінки кола людей, до якого вони належать. Згідно теорії М. Міда особистість дитини формується у процесі її взаємодії з іншими людьми, проходячи при цьому три стадії соціалізації. На першій стадії *імітації* діти, механічно копіюють поведінку дорослих, не розуміючи її. На стадії *“рольових ігор”* вони починають виконувати дорослі ролі, копіюючи не лише дії, але й думки дорослих, надаючи їм дорослих значень. На завершальній стадії *колективних ігор або групового членства* формується особистість дитини, до її розуміння очікувань від окремих дорослих додаються групові очікування [5 с.79 – 80; 119]

Рівень соціалізації залежить від кількості адаптацій, де індивід засвоює нові для себе соціальні ситуації, збагачуючи при цьому соціальний досвід. Кожна наступна адаптація відбувається ефективніше, спираючись на більш високий рівень соціалізації [15 с. 95 – 108]. В якості агентів соціалізації розглядають як окремих людей, так і спільноти різного рівня й характеру, суспільні інституції. В соціології агенти соціалізації досліджуються в конкретному суспільстві в певний історичний час, враховуючи змістову навантаженість цих агентів на соціалізацію. Дія агентів соціалізації залежить від притаманної

певній культурі специфіки основних життєвих потреб, цінностей, цілей, інтересів, норм, орієнтацій. Вони значною мірою формують світогляд, концепцію життя, та модель ідентифікації особистості.

Отже, соціалізація, будучи постійним процесом входження індивіда в суспільство, є надзвичайно гострою темою для мігрантів, особливо для їх дітей. Адже дитина повинна засвоїти норми нового для неї суспільства і соціалізуватись. Труднощі у неї виникають найперше з тим, що її мікросередовище (сім'я) дещо або кардинально відрізняється від загального середовища. Як наслідок можливе несприйняття однолітками, труднощі у комунікації з іншими людьми, формування комплексу меншовартості. В процесі соціалізації дітям не може допомогти досвід батьків, тому агенти, такі як церква, організації, школи та інші виступають в якості чинників та допомагають дитині.

1.4.1 Інститут сім'ї та школи при соціалізації дітей мігрантів

Сім'я виступає головним агентом у соціалізації дитини. Її часто називають осередком первинної соціалізації і фундаментом для формування індивіда. Сім'я є першим інститутом, з яким стикається дитина і яскравим інтерпретатором соціальних цінностей. На дошкільний вік (до 6 – 7 років), коли дитина найбільше часу проводить у сім'ї,

припадає функціонально-змістовий пік усього процесу соціалізації.[23]

Труднощі дитячої соціалізації у новому середовищі відрізняються від соціалізації дорослої особистості, адже для дорослої людини міграція - це був свідомий вибір, який передбачав пристосування до нового середовища. Для дитини вибір переїхати є неусвідомлений і більш стресовий, а кількість видів діяльності обмежена системою освіти.. Проте при усвідомленому вихованню дитини, з урахуванням особливостей нового середовища сім'я навпаки може сприяти соціалізації дитини у новому середовищі. Виховання в цьому контексті виступає складовою соціалізації, яка передбачає активне відтворення і збагачення особистістю всієї соціальної системи. В широкому розумінні виховання є визначальним початком соціалізації, оскільки його ядро складає процес передачі накопичених минулими поколіннями знань, культурних цінностей, моральних якостей. Е. Дюркгейм приділяв значну увагу співвідношенню понять соціалізація і виховання. На його думку виховання є засобом відтворення суспільством умов свого існування. Для цього є необхідним зміцнення ступеня однорідності між членами суспільства та забезпечення суспільного різноманіття. Виховання полягає в цілеспрямованій соціалізації молоді в обох цих аспектах. [13.]

І. Кон зазначав, що соціалізація може бути як стихійна, де спонтанні процеси певним чином впливають на особистість, так

і усвідомлена, що складається з цілеспрямованих впливів окремих людей, соціальних інститутів чи процесів. Виховання прийнято вважати саме цілеспрямованою соціалізацією батьками своїх дітей. [24, с. 19].

Тим не менш, це не зовсім так. Виховання включає не лише цілеспрямоване прищеплення побутових правил поведінки, моральних цінностей та ідеалів, але й, неусвідомлене засвоєння культурних норм, наприклад, через наслідування дитиною взірців батьківської поведінки в сім'ї. Однією з особливостей соціалізації дітей мігрантів є порушення даного етапу адже їхня адаптація відбувається паралельно з батьківською, таким чином дитина не може механічно копіювати поведінку дорослих, які самі повинні її змінювати. В такій ситуації часто відбувається засвоєння цінностей та норм попереднього соціального середовища батьків (країни, регіону, національності, етносу), які можуть бути не притаманні для нового суспільства, що призводить до внутрішнього конфлікту інтересів дитини, несприйняття нового середовища, що ускладнює соціалізацію. [24].

Проте можлива і інша ситуація, коли передача цінностей, культурних норм, мови, звичаїв соціального середовища минулого місця проживання батьків, власне є метою при вихованні дитини. Варто зауважити, що успішність виконання батьками виховних функцій залежить від того, якою мірою батьки є зразком для наслідування, та від рівня їхнього

авторитету, збігу інтересів з інтересами дітей. Часто діти не приймають правил належної поведінки не через їхню незрозумілість, а через абстрактність, відірваність від реального життя. Часом діти швидше адаптуються до правил та норм нової країни, тому сприймають бажання своїх батьків підтримувати "старі" українські традиції чи вчити українську мову абсолютно непотрібним, таким що марно забирає їх час та сили. Адже ніде, крім власної сім'ї ці навички не потрібні, все середовище, включаючи найближчих друзів, потребує зовсім інших навичок. Це стає причиною того, що вся виховна діяльність батьків може бути абсолютно не сприйнята. Метою виховної діяльності можна вважати передачу позитивних, корисних з точки зору суспільства, якостей особистості. Така мета об'єктивно залежить від потреб суспільства у формуванні певного типу особистості.[23 с.21-22] Тобто при вихованні, батькам потрібна зважати на потрібні якості (навички) саме у новому суспільстві. Їх можна отримати наприклад у школі.

Систему освіти виділяють як другий провідний інститут соціалізації. Як і в сім'ї тут поєднуються процеси виховання і навчання. Освіта забезпечує засвоєння та відтворення соціального досвіду, знань і цінностей, життєвих ідеалів. Вона формує навички соціальних відносин, та сприяє духовному росту дитини. Школа, у значенні закладу освіти, є не лише місцем отримання знань, але й моделлю суспільства. [4, с. 28]

Потрапляючи у нове середовище, як вже було вище сказано, діти шкільного віку мають обмежену кількість видів діяльностей, серед яких школа є обов'язковим елементом. Саме тут діти мігрантів вперше стикаються з труднощами, що є наслідком відмінності культур. До найпоширеніших проблем входять: потреба формування нових рольових відносин, завоювання нового статусу серед ровесників та вчителів, незнання мови, цінностей, традицій іншої країни, нетолерантне, а подекуди і зневажливе ставлення з боку дітей - корінного населення. [24] А якщо діти почали навчатись в Україні, то ще й відмінність програм навчання у новій школі. Неприйняття однокласниками є найпоширенішою проблемою, з якою стикаються діти мігрантів. Це проявляється від небажання спілкуватись, аж до фізичного та психологічного насильства з боку однокласників. Це призводить до зниження рівня самооцінки, самоповаги дитини, породжує тривожність, агресивність, замкнутість, невпевненість.[24] Одна із найпоширеніших причин відставання по успішності виділяють лінгвістичний аспект, який полягає в незнанні або недостатньому знанні мови. Як наслідок, це породжує інші проблеми учнів, зокрема труднощі у вивченні інших предметів, а також соціальні проблеми (труднощі у спілкуванні). Основа знання предмета полягає в його розумінні. Якщо дитина не може його зрозуміти, то це викликає навіть психологічні труднощі у засвоєнні інформації. Лінгвістичні проблеми можуть стати

причиною низької самооцінки і слабкої мотивацію учнів до навчання. [23]

1.4.2 Самоідентифікація

У процесі соціалізації значною мірою відбувається розвиток ідентичності. Вона передбачає прийняття позицій своєї соціальної групи, її норм, цінностей, породжує відповідальність, яку формує колектив. Будучи сукупністю соціальних психологічних якостей, ідентичність виступає передумовою, яка є необхідною для соціальної стабільності та цілісності суспільства. [1] Науковці, що описують поняття ідентичності, виділяють такі види: індивідуальна, соціальна, етнічна, національна, релігійна, політична, класова, вікова, міграційна та інші. Розглянемо види ідентичності, що актуальні для дітей мігрантів та їх соціалізації. [28]

Етнічна ідентичність. Відчуття належності до певного етнічної спільноти, що передбачає розуміння спорідненості з одним етносом та відмінність від інших. Для підтримання цього чинника важливими є спогади про спільних предків, емоційні зв'язки з Батьківщиною, культура, традиції, мова, релігія.

Національна ідентичність - відчуття колективної належності до конкретної національної спільноти, її культури. Виділяють 5 важливих аспектів національної ідентичності: спільне історичне

минуле, спільне уявлення про спільне майбутнє, спільні характеристики, які об'єднуються поняттям "національного характеру" і котрі формують загально народну культуру, постійне проживання в одній країні та спільні дії, тобто дійова ідентичність. [30 с 222-233] Національної ідентичності має здатність акумулювати в собі інші форми і види ідентичностей, закономірно це веде до того, що на неї, накладаються компоненти ,що виокремлюють індивідуальну автентичність. [11 с 62] За висловлюванням Семюела Гантінгтона, "ми знаємо, ким ми є, лише після того, як дізнаємося, ким ми не є, і часто лише тоді, коли знаємо, проти кого ми" Тобто ми ототожнюємо себе з певною рисою, розуміючи що її протилежність є для нас неприйнятна.[27]

Одним з аспектів, що дозволяє особі соціалізуватись є цінності, проте в той самий час вони можуть стати причиною несприйняття нового суспільства. У соціології аспекти цінностей першим розглядав М. Вебер. Він зазначав: "кожний людський акт постає осмисленим лише у співвіднесенні із цінностями, в світлі яких визначаються норми поведінки людей і їхні цілі". [6.] Загалом термін "цінності" звикли трактувати як певну форму відносин між суб'єктом і об'єктом з відтворенням першим ціннісних якостей другого, де суб'єкт це особистість, а об'єкт це суспільство з певною культурою. Т. Парсонс вважав, що цінності - це швидше культурні аніж особистісні характеристики. З цього можна припустити, що особа, яка

переїжджає з одного суспільства в інше, стикається з ціннісними відмінностями, до яких мусить пристосовуватись.[22] Часто може перерости у конфлікт старих та нових культурних норм та цінностей, це явище називають “культурним шоком”. [24] Серед його аспектів К. Оберг виділяє: напруженість, яка спричинена через адаптацію, відчуття втрати - друзів, власного статусу, відчуття несприйняття з боку представників нової культури чи неприймання особою їх самих; не виправдання рольових очікувань, самоідентифікації, злість у результаті усвідомлення культурних відмінностей, цінностей, відчуття меншовартості, породжене неспроможністю пристосуватися до нового середовища [32].

В. Жайворонок, вважає, що мова є вкрай важливим елементом для самоідентифікації нації, а відповідно і ідентифікації людини, як члена певної нації.[7] На думку Л.Нагорної, мова є елементом базової ідентичності - часово незмінний стрижень. Втрата індивідом національної мови вказує на втрату базової ідентичності. [18]

В своїй останній книзі Семюел Гантінгтон досліджуючи цивілізаційні орієнтації серед українців, називає Україну “класичним зразком держави, розколотої цивілізаційним конфліктом”. Основою цивілізаційного розколу він називає власне мову та релігію: “українська мова і греко-католицька церква на заході і російська мова і православ'я на сході.” [27] В такій ситуації питання української ідентичності є неоднозначне.

У сім'ях мігрантів питання мови можна назвати ключовим, адже воно демонструє їхні наміри щодо своєї ідентичності. Якщо сім'я активно використовує рідну мову у домашньому вжитку, це свідчить про усвідомлення себе, як члена нового суспільства, але із збереженням попередньої ідентичності. У другому випадку, якщо сім'я навіть вдома переходить на мову нової країни, та не навчає дітей рідної мови батьків, це демонструє бажання людей до чим швидшої асиміляції.

1.5 Результати пілотного дослідження “Особливості соціалізації дітей мігрантів з України у новому середовищі” 2021

Вивчаючи питання соціалізації дітей мігрантів минулого року мною було проведено пілотне дослідження про соціалізацію дітей, що разом з батьками емігрували до іншої країни і проживають там вже протягом кількох років. Було проведено та проаналізовано 4 глибинних інтерв'ю. До дослідження було висунуто 4 гіпотези, 3 з яких підтвердились. Соціалізація дітей справді залежить від правового статусу перебування сім'ї, вагомий вплив на соціалізацію дитини в новому середовищі має її сім'я у перший час перебування, а також підготовка дитини до переїзду, а також, що участь дитини в українських заходах, організаціях, залучення до церкви, як до спільноти має позитивний ефект на соціалізацію дитини.

Було виявлено, що правовий статус доволі сильно впливає на соціалізацію дітей, на їхні відчуття у цій країні та статус у суспільстві. *“Спочатку я відчувала себе як туристка, потім, як просто жителька, а з документами - як член суспільства.”* респондентка 1. Шлях до отримання громадянства не був простий, та потребувала багато часу та зусиль. Респонденти згадують про здавання певних тестів на знання мови, історії культури для отримання громадянства у Великобританії та Австралії. Отримання документа, що регулює твій правовий статус перебування було важливим моментом для молодих мігрантів. Адже він надає значення тобі статусу як особі, та особистої впевненості. Зважаючи на відповідь респондента впливає, що саме право на місце постійного проживання є більш вагомим, хоча його отримати легше і швидше. *“Коли отримуєш право на постійне проживання, то перестаєш жити від візи до візи, не чекаєш чи тобі її продовжать чи ні, а можеш почувати себе вільніше”* респондентка 3

Проте, не варто применшувати значення громадянства, адже саме воно надає важливі права для мігрантів, як соціальне забезпечення, пільги на медицину та освіту, право на голосування, отримання пенсійних, пологових виплат. Оскільки усі респонденти є студентами то для них принципово важливо було отримати статус громадянства перед вступом в університет *“У Британії надзвичайно важко стати громадянином, тому я подала на нього документи, як тільки отримала місце на*

постійне проживання, адже я повинна була його мати до університету, бо тоді я могла б платити як резидент, а не як міжнародний студент - а це значно дешевше, на щастя мені вдалося” - респондентка 1

Після аналізу можна стверджувати, що на дитину впливає не лише те з чим стикається вона після переїзду, але й її підготовка до цього. Респондентам складно повністю описати свої відчуття, коли вони дізнались що переїжджають, через свій юний вік, проте усі крім респондента з США згадують, що не розуміли, що це еміграція “назавжди”. Варто звернути увагу на момент, що батько респондентки вже проживав в іншій країні певний час. Подібну ситуацію згадує респондент з Австралії. Його батько спочатку рік працював там сам, а тоді забрав сім’ю. Можна стверджувати, що така практика має позитивний вплив на соціалізацію дітей, адже той (та) із батьків, хто вже попередньо був у новій країні частково освоївся, набув контактів і знайомств, підготував середовище для дитини. В такій ситуації діти бачать, що батьки відчують себе достатньо комфортно, тому сприймають ситуацію спокійніше і копіюють їхню поведінку.

Один з респондентів, що відразу переїхав разом з батьками розповідає іншу історію. Для нього було усе нове, і багато чого незрозумілого. Хлопець відчував страх і дискомфорт. До батьків він не звертався, бо бачив, що їм також складно. Ця ситуація підтверджує думку, яка була описати в теоретичному розділі, а

саме про додаткову складність для дітей, коли вони проходять процес адаптації і соціалізації паралельно з батьками. В такому випадку діти замість наслідування поведінки, яка є притаманна новому середовищу, відображають батьківську невпевненість, а також звички і принципи, що були притаманні попередньому місцю перебування батьків. Можемо зробити висновок, що для дитини однозначно краще коли принаймні хтось один із батьків уже проживав якийсь час у країні еміграції і освоївся там.

Також однозначно можна стверджувати, що сім'ї респондентів допомагали із соціалізацією своїм дітям. Респонденти не пригадують бесід з батьками про особливості життя у новій країні, чи настанов щодо певних правил, проте батьки намагались допомагати дітям через виховання. Можна припустити, що усі батьки відчували, що можуть передати лише власний досвід, який може бути не актуальним у нових реаліях, тому намагались віддавати дітей у локальні середовища для спілкування з новим оточенням, набуття друзів і вивчення мови. Саме останній пункт став однією з найбільших перепон для респондентів. За їхніми словами знадобилось від 6 до 12 міс, щоб комфортно себе відчувати в плані мови. В цьому плані батьки не могли допомогти, адже самі перебували на етапі вивчення, тому вдома розмовною мовою залишалась українська. З одного боку цей фактор сповільнював адаптацію, проте мав і позитивний ефект: *“Добре що хоч вдома ми говорили українською, і я могла виговоритись і відчуватись вільно”* респондентка 3. Тобто

респондентка відчувала, що певна частина її досвіду все ще актуальна і потрібна.

Очевидно, що проблеми з мовою загострились з початком навчання у новій школі. Респонденти згадували, що спочатку навчання давалось дуже складно, адже вони мало що розуміли, тому паралельно відвідували мовні курси, приватно займались з викладачами, щоб встигати за програмою. На щастя прогнозованого негативу на несприйняття з боку однокласників, про яке йшлося у теоретичному розділі, не спостерігалось, пояснення цьому може бути уже згадуваний глобальний процес міграції, що притаманний усім розвиненим країнам. Можна стверджувати, що школа стала ключовим інститутом соціалізації та моделлю нового суспільства. Більшість респондентів досі підтримують контакт з шкільними друзями, які власне і показували новоприбулим дітям особливості мови та культури, нової країни.

Оскільки соціалізація неможлива без пізнання та створення своєї ідентичності, а самоідентифікація передбачає ототожнення себе з певної соціальною групою та прийняття їх норм, цінностей, психологічних якостей та культурних особливостей, то очевидно, що після міграції діти можуть стикатись з певною кризою ідентичності особливо з етнічними, національними аспектами. Для розуміння ідентифікації респондентів їм було задане питання “Ким за національністю вони себе вважають” Троє з чотирьох назвали себе українцями,

а респондент з США самоідентифікував себе як “американець українського походження” Відповідно до однієї з гіпотез дослідження на соціалізацію мають позитивно впливати залучення дитини до українських організацій, відвідування української школи, української церкви, та інше. Адже якщо дитина може ідентифікувати себе як член української спільноти в еміграції, то їй простіше буде приймати той факт, що певні її знання, звички, цінності та традиції відрізняються від більшості однолітків, проте є ті, хто схожий за вище переліченими ознаками та теж ідентифікує себе як українець. Проаналізувавши інтерв'ю можна ствердно сказати, що гіпотеза виправдалась. Троє респондентів, що вважають себе українцями, належать до української скаутської організації Пласт, респондентка з Лондона викладає в українській школі, респондентка з Бельгії грає на бандурі, та популяризує український спів серед громади. Респондент з Австралії був учасником ансамблю українського танцю. Також усі вони є парафіянами УГКЦ. Молоді згадують, що така діяльність дуже їм допомогла на початку. Тут вони віднайшли друзів мають гарне проведення часу, а зараз є чудовим середовищем для розвитку, коло однодумців, зв'язок з рідною культурою, україномовне середовище. *“Якби я не мала середовища, що підтримує українство, то напевно б мала кризу ідентичності, бо не знала б хто я”* респондентка 3. *“Мої українські друзі - дуже важлива частина мого оточення, бо вони такі як я, мають українську частину.”* - респондент 2 Українська

спільнота відіграє значну роль у житті цих респондентів. Вони згадують про приналежність до української діаспори, і підтверджують те, що не всі мігранти є членами діаспори, а лише ті, хто підтримує мову, традиції, ментальність, цінності свого народу. Центром української діаспори респонденти одногласно називають церкву. Це місце, де збирається найбільше людей, сюди приходять шукати допомоги і підтримки, а також дана інституція має територію чи приміщення, яке використовується організаціями чи українськими школами для своїх занять.

Натомість респондент з США не належить до жодної з вищезгаданих структур. Він холодно розповідає будь-що українське, українською мовою спілкується лише з батьками і то не завжди, вважає що підтримка зв'язку з Україною через мову, традиції, віру є лише необхідність для батьків. Усі друзі хлопця - американці. В них він намагається перейняти звички, цінності, погляди і радіє, що майже влився в американське середовище.

Отже, можемо підсумувати: зі слів респондентів залучення до церкви, організації, наявність українського середовища однолітків позитивно впливає на їхню ідентифікацію, як українця та соціалізацію.

Висновки до першого розділу

Розглянувши міграцію у різних аспектах, було виявлено її глобальну роль, як для країн в цілому, так і для індивіда особисто. Маючи велике бажання покращити умови свого

проживання та задовольнити всі свої потреби, міграція може слугувати як одним і проявів мобільності людини. Саме ціль та причина, з якою людина змінює своє місце проживання, визначає вид її міграції, який в свою чергу впливає на подальше життя людини, в тому числі на її соціалізацію. Українська міграція, що розпочалась з другої половини XIX і триває досі, була викликана різними чинниками. Не зважаючи на те, що економічні труднощі в Україні, які були присутні протягом усього періоду, в часи відсутності незалежної держави саме політичний аспект був ключовий для мігрантів другої та третьої хвиль, які часто були об'єктами переслідувань та репресій. Не дивно, що саме такі мігранти мали за мету зберегти свою національну українську ідентичності. В результаті великої кількості ідейної міграції, по всьому світу виникла українська діаспора - спільноти українців, які хотіли зберегти важливі національні характеристики, такі як мова, релігія, культура. При цьому для ефективного функціонування діаспори мігранти утворювали різні організації, релігійні громади, колективи народної творчості, спільноти, купляли території, будували церкви, та інші приміщення. Соціалізація у новому середовищі є наслідком міграції. При еміграції сім'ї, як діти, так і батьків проходить вторинну соціалізацію. Проте вона відбувається у різний спосіб та на різному рівні, причиною чого є різна кількість попередніх адаптацій батьків та дітей, що впливає на соціальний досвід. Таким чином було доведено, що кожна наступна адаптація відбувається ефективніше. В процесі

адаптації виділяють багато чинників, які ефективно впливають на соціалізацію, для дітей, це насамперед навчальні заклади і середовище сім'ї. Перші є моделлю нового суспільства, тому саме там дитина найкраще засвоює нові цінності, навички, знання та норми нового суспільства. У сім'ї діти ж поглинають звички, правила, ментальність з попереднього середовища, носіями якого є батьки. Проте усвідомлене виховання батьками дитини, як члена нової спільноти проте, як представника іншого етносу сприятиме соціалізації. Важливе значення для успішної соціалізації дітей мігрантів мають сімейні традиції, освітні цінності родини, статус батьків, тип країни. Розглянувши українські спільноти у різних країнах, виявлено, що вони розвиваються неоднаково, та мають різний статус а відповідно і ставлення. У країнах, де в етнічному складі є багато національностей (США, Канада, Австралія) краще ставляться до мігрантів, та їхніх спільнот ніж в країнах, де переважає одна національність. Адже, по суті практично все населення даних країн є мігранти, чи їхні нащадки.

Всі проблеми, з якими стикаються діти мігрантів, є наслідком розбіжностей між цінностями та ментальністю середовища, яке вони покинули, та в якому перебувають зараз, що може супроводжуватись неприязністю однолітків, відкидання батьківського виховання та авторитету, а також несприйняття власної ідентифікації.

Аналіз пілотного дослідження демонструє, що вагомий вплив на соціалізацію дитини в новому середовищі має її сім'я у перший час перебування, а також підготовка дитини до переїзду. Батьки власним прикладом показують дитині як соціалізуватись, саме тому у ході дослідження було виявлено, що позитивний вплив на дітей має попереднє проживання батьків у новій країні перш ніж забрати дітей. Мовна проблема стала однією з найбільших для респондентів, адже ніхто не вивчав її спеціальної перед міграцією. Для її вивчення найбільше допомогли однолітки та школа, яка була прихильна до дітей мігрантів.

Участь дитини в українських заходах, організаціях, залучення до церкви, позитивно впливає на соціалізацію дитина. Адже це дає можливість дитині продовжувати використовувати свої попередні знання та досвід, спілкуватись рідною мовою, мати друзів-однодумців.

Гіпотеза щодо простішої соціалізації дітей у мультикультурних країнах не підтвердилась, адже у зв'язку з загальною міграцією важко виділити однонаціональні країни. Проте ця гіпотеза може бути підтверджена при подальшому дослідженні, адже одна з респонденток підтвердила, що почувуюся відкинутою у середовищі лише бельгійців.

2. Методологічна частина

2.1 Опис проблеми

Міграція - процес при якому емігранти проходять вторинну соціалізацію. Проте не зважаючи на те, що тенденція емігрувати сім'ями стає популярнішою дитяча соціалізація є маловивчена. Оскільки дітям зазвичай важко усвідомити себе мігрантом, їхня соціалізація супроводжується стресом. Несприйняттям нового суспільства та кризою особистості. Як і сім'я, так і школи поєднують процеси виховання і навчання, формують особистість тому можуть як і сприяти, так і перешкоджати адаптації дітей до нового середовища. В той час, коли оточення дитини у закладах освіти буде представниками нового середовища з притаманними йому культурними особливостями, нормами та правилами, батьки будуть носіями попередніх знань, навичок, цінностей. Ще однією і з проблем дітей мігрантів у соціалізації було виявлено саме ідентифікацію себе як члена певного суспільства, національності чи етносу. Такі поняття як мова, цінності, релігія є визначальними для самоідентифікації. Усвідомлення дитини, що всі попередні знання, та вищеперелічені фактори більше не актуальні є великим стресом для дитини, наслідком чого часто є повне відкидання попередньої ідентичності, в контексті даної роботи української.

2.2 Загальна теоретична інтерпретація базових понять:

Міграція - процес переміщення людини з однієї території на іншу.

Трудова міграція - це переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування. Закону України «Про зовнішню трудову міграцію», [Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 49-50, ст.463]

Легальна міграція — це перетин міжнародних кордонів на законних підставах, тобто за наявності в'їзної візи на певний термін або, при перебуванні в іншій країні, продовження терміну її дії [Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю. І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка.— К.: Довіра, 1998. — 912 с.с. 130].

Посвідка на постійне проживання - документ, що підтверджує право іноземця чи особи без громадянства на постійне проживання в країні. Юридична енциклопедія у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998—2004. — ISBN 966-749-200-1.

Біженці— це особа, яка «внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає користуватися

цим захистом внаслідок таких побоювань». *Конвенція про статус біженців 1951 року*

Політичні мігранти - мігранти пов'язані з війнами, зі зміною державних кордонів, з дискримінацією певних соціальних груп населення, утиском релігійних груп.

Мультикультурні країни - це так звані країни мігрантів, де немає корінного населення, або воно у значущій меншості, а населення складається з представників різних національностей

Адаптація - процес пристосування об'єкта до визначених вимог. (Енциклопедія Сучасної України)

Соціалізація - процес завдяки якому індивід набуває знань, цінностей, соціальних навичок і соціальну чуттєвість, які дозволяють йому інтегруватися у суспільство і поводитись там адаптивно Ребер Артур «Большой толковый психологический словарь» Том 2

Первинна соціалізація – це та соціалізація, якої індивід зазнає в дитинстві і завдяки якій він стає членом суспільства, це етап, коли відбувається становлення особистості на рівні ще нерозвиненої свідомості. (Блуман)

Вторинна соціалізація – це кожний наступний процес, що дозволяє вже соціалізованому індивідові входити в нові сектори життєдіяльності. Обидва ці етапи соціалізації мають декілька

стадій, які відповідають переходу від одного соціально – вікового статусу до іншого. (Блуман)

Дитяча соціалізація - насамперед процес набуття дітьми соціального досвіду, засвоєння норм поведінки кола людей, до якого вони належать (Мід)

Агенти соціалізації - це конкретні люди, відповідальні за навчання культурним нормам і освоєння соціальних ролей.

Інститути соціалізації - установи, що впливають на процес соціалізації і направляють його.

2.3 Обґрунтування інструментарію

Оскільки досліджується досвід дітей мігрантів то його варто досліджувати методом глибинних інтерв'ю, що дозволяє глибше пізнати респондента, його переживання, особливості адаптації.

2.4 Емпірична база

4 інтерв'ю з попереднього пілотного дослідження **“Соціалізація дітей трудових мігрантів з України в новому середовищі” 2021**. Респонденти якого у молодшому шкільному віці переїхали разом з сім'єю з економічних причин, мають право на постійне перебування чи громадянство країни, де проживають.

8 інтерв'ю з дітьми (12-16 років), що переїхали після 24.02 2022 року в наслідок війни з різних областей України.

2.5 Короткий опис респондентів:

1. Дівчина, 19 років, з Львівської області проживає в Великобританії протягом 7 років,
2. Хлопець, 20 років, з Черкаської області проживає в Австралії протягом 14 років,
3. Дівчина, 20 років, з Івано-Франківської області проживає в Бельгії, протягом 14 років
4. Хлопець, 27 років з Львівської області проживає в США, протягом 15 років
5. Дівчина 15 років, з Київської області зараз проживає у Польщі
6. Дівчина 13 років, з Львівської області зараз проживає у Австрії
7. Дівчина 13 років з Львівської області зараз проживає у Польщі
8. Хлопець 15 років з Київської області зараз проживає у Польщі
9. Дівчина 15 років з Київської області зараз проживає у Чехії
10. Дівчина 14 років Київської області зараз проживає у Німеччині
11. Дівчина 12 років Київської області зараз проживає у Польщі
12. Дівчина 14 років Київської області зараз проживає у Франції

2.5 Гіпотези

Гіпотеза 1. *Особливості соціалізації дитини будуть залежати від області та активності бойових дій у тому регіоні, з якого виїхала дитина*

Гіпотеза 2. *Навчання дитини у місцевих закладах освіти матиме негативний ефект на її навчання та соціалізацію..*

Гіпотеза 3 *Участь дитини в українських заходах, організаціях, церкві матиме позитивний ефект на її соціалізацію.*

Гіпотеза 4 *Здобутий досвід міграції буде позитивно відбиватися на бажанні дитини пожити в іншій країні в майбутньому чи поїхати за кордон на навчання.*

Завдання:

1. Розробити теоретичну інтерпретацію базових понять
2. Дослідити досвід міграції респондентів
3. Дослідити особливості виїзду та адаптації
4. Визначити вплив сім'ї та школи, оточення на соціалізацію дитини в новому середовищі
5. Проаналізувати як впливатиме даний досвід міграції на підлітків.
6. Порівняти вплив причини міграції на соціалізацію дітей.

3. Емпіричний розділ

У попередньому розділі було теоретично описано вплив різних факторів на соціалізацію дитини в новому середовищі. У даній частині буде розглянуто і проаналізовано результати дослідження, в ході якого було проведено 8 глибинних інтерв'ю за гайдом, що складений відповідно до гіпотез теоретичної частини. А також часткове порівняння з результатами попереднього пілотного дослідження, лише за тими питаннями, що були ідентичними. Проведення та аналіз глибинних інтерв'ю дозволяє краще зрозуміти як живуть діти українських емігрантів, як проходить їхня соціалізація, та що впливає на неї.

3.1 Особливості виїзду сім'ї

Враховуючи причину виїзду усіх респонденти, а саме війну, що розпочалась 24 лютого, мета була одна - бути в безпеці. Проте враховуючи регіон проживання респондентів, війну - вони відчували по різному. Відтак сім'ї, що проживали у Київській області чітко і гучно чули вибухи, що викликало у них страх і паніку. Зважаючи на те, новину про виїзд вони сприйняли, як правильною, адже відчували пряму загрозу безпеці. Натомість респонденти з Львівської області не чули жодних вибухів до виїзду, лише сирени. І хоча вони також відчували страх він не був настільки сильним, тому вони не хотіли виїжджати з країни. У всіх випадках рішення про переїзд

приймалось батьками, часто діти називають такі рішення спонтанними та необдуманими. *“Деякі рішення були дуже спонтанними і не логічними, як от поїхати 25 числа на кордон, коли уже всі говорили про нереальні черги. Ми все одно поїхали, бо мама з вітчимом дуже психувала”* респондентка 8

Щодо відчуття безпеки, якого прагнули усі мігранти, то респонденти зазначають, що після перетину кордону з’явилося відчуття безпеки у фізичному плані, проте думками, вони ще протягом певного часу залишалися в Україні і переживали за кожне сповіщення про тривогу в рідному місті. Зараз це відчуття послабилось, усі респонденти продовжують слідкувати за новинами, проте рідше, натомість намагаються жити нормальним життям.

“В фізичному плані так, бо тут відсутні збройні конфлікти, але в моральному плані, емоційно ні, тому що це відчуття не приходить так швидко, бо думками я вдома, а там не безпечно” респондентка 5 Один з респондентів взагалі згадує, що не пригадує думок щодо безпеки взагалі *“Я про безпеку так сильно не думав, напевно через те, що складно про неї думати коли летять бомби на твоє місто”* респондент 4

Усі діти відчували страх перед невідомістю, а особливо четверо респондентів, що ніколи не були в країнах, де проживають зараз. При виборі країни, для тимчасового перебування сім’ї обирають ту, де мають друзів, знайомих, що

можуть їх прийняти, або допомогти на перших порах. А також сім'ї шести респондентів виїжджали не самі, а намагались кооперуватися з знайомими, чи просто українцями на кордоні для подальшої допомоги одне одному в невідомі країні. Надалі вони так і підтримують контакт разом.

Складною для дітей виявились не лише події, що відбувались до міграції, але й сама дорога. Вона була як фізично, так і морально складна. Діти згадують про часті зміни планів батьків, недоспані ночі та хвилювання чи вийде таки дістатись до місця призначення. *“Ми сіли на евакуаційний поїзд що їхав до Чехії через Словаччину, і планували там вийти, щоб дістатись до Польщі, проте поїзд не зупинився там. Ми опинились в Чехії і почали думати як дістатись до Жешува”* респондент 4

Загалом можемо побачити, що усі деталі пов'язані з виїздом вплинули на дітей. Вони пам'ятають усе дуже чітко, хтось навіть розказував послідовних дій і конкретну годину коли це було. Також респонденти розказують про деталі на які вперше звернули увагу: *“24 числа нам виключили ліфт, а ми живемо на 10 поверсі, ніколи не думала, що то дуже не практично”* респондентка 8 *“По дорозі був дуже дивний запах, він мені спочатку сподобався, а потім я дізналась, що то від військової техніки і боєприпасів, тепер я його ненавиджу”* респонентка 1. Можна припустити, що вони намагались бути дуже зосередженими та зібраними в той час щоб не піддаватись паніці. Підлітки відчули величезний страх та стрес, який не

пройшов з перетином кордону, адже думками вони залишались вдома.

3.2 Навчання в місцевих закладах освіти

Зараз 7 з 8 респондентів навчаються в місцевих школах. Усі вони не одразу розпочали там навчання, а десь за кілька тижнів, а то й місяць. Спочатку вони влаштовувались, вивчали місто, адаптовувались. Дехто вірив, що війна завершиться швидко і вони зможуть повернутись, а відтак продовжити навчання в Україні. Рішення піти до школи приймали батьки, проте більшість дорослих радилися з дітьми, і лише одна респондентка дуже не хотіла, проте мамі вдалось її переконати. Підліткам здавалось це цікавим досвідом, 3 з них завжди мріяли спробувати навчатись у школах за кордоном. Мною було припущено гіпотезу: “Навчання дитини у місцевих закладах освіти матиме негативний ефект на її навчання та соціалізацію.” На перший погляд, ця гіпотеза підтверджується, адже респонденти зазначають що навчання тут слабше, спочатку деяких дітей зараховували до молодшого класу, щоб їм було простіше засвоювати матеріал, але той видався надто простий, і їй переводили у клас відповідний українському, проте і там навчання було простіше. *“Математика тут на набагато нижчому рівні ніж у нас, коли я відкриваю наше домашнє то така “так, стоп коли ви це вивчили, я нічого не розумію.”*

респондентка 8 так також і підтверджує респондентка 6 “Ця школа набагато слабша ніж моя школа в Україні, тому я в неї ходжу більше щоб спілкуватись ніж щоб вчитись, проте тут є цікаві речі такі як практика, і ще вона організувала курси німецької саме для дітей і я на них ходжу”

Як виявилось навчання не було головною мотивацією батьків, коли вони влаштовували дітей до школи. Основною метою було вивчення мови, щоб діти могли порозумітись і спілкування з однолітками. І це цілком виправдало очікування, дітям подобається у новій школи, їм цікаво спостерігати як навчають в інших країнах, усі з захватом розказують про особливості навчання, і чого бракує їхній школі в Україні, а є тут. Також респонденти акцентують на дуже доброму ставленню до себе, співчуттям щодо війни, намаганнях допомогти, розпитати як справи та чи всі добре з їхнім містом, домівкою. Усі респонденти знайшли собі коло спілкування, хтось серед місцевих дітей, хтось серед мігрантів з України, які теж опинились в їхній школі. Вони проводять час разом як і у школі, так і після неї.

Отже, можна вважати, що гіпотеза частково справдилась, адже на навчання, відвідування місцевих шкіл має дещо негативний ефект, враховуючи викладання іншою мовою та легшої програмі. *“Ну зі всіх предметів я розумію тільки англійську, і то у мене найвищий рівень в класі.”* респондентка 2. Однак на соціалізацію дітей вплив виключно позитивний враховуючи наявність у дітей заняття на цілий день, знайомство

з новими друзями, вивчення мови для комунікації та розуміючого ставлення з боку вчителів та учнів.

Усі респонденти зазначають, що найбільше допомагає в адаптації це спілкування, тому надзвичайно важливо в перший час не закриватись в собі, приймати увагу і допомогу від інших, шукати нові знайомства, та комунікувати з місцевими. Власне друзі, з якими вони познайомились у школі допомагають їм розібратись у місті, розказують місцеві особливості, допомагають у школі з орієнтуванням та навчання.

Проте, у школі підлітки також постали перед труднощами, що пов'язані з менталітетом *“Я зрозуміла що мені дуже-дуже не комфортно, тут все не моє, люди не мої, не, а на що я сподівалась? Це ж інша країна і інший менталітет”* респондентка 8 Важливо, що батьки реагують на такі відчуття дітей і перевели респондентку в іншу школу де їй дуже подобається.

3.3 Українське середовище

Опираючись на висновки з попередньої роботи щодо впливу українського середовища, а саме: *“Участь дитини в українських заходах, організаціях, залучення до церкви, як до спільноти має позитивний ефект на соціалізацію дитини.”* - була сформована Гіпотеза 3. Не зважаючи на безліч факторів, які відрізняють дітей мігрантів з попереднього дослідження та цього, позитивний вплив українського середовища залишається значущим та позитивним. Адже в умовах, відмінних від звичних,

зростає важливість власної ідентифікації як українця, що проявляється через цінності, традиції, стиль життя відмінним від середовища, де опинилися дитина. Особливо це важливо зараз, коли відбувається піднесення українського національного духу в Україні та за її межами. А також це надає дитині можливість продовжувати використовувати свої попередні знання та досвід, спілкуватись рідною мовою, мати друзів-однодумців. На цей час не усі респонденти уже встигли доєднатись до місцевої громади українців чи діаспори, проте усі намагались вийти з нею на контакт. Відтак респондентка, що проживає у Франції сконтактувалась з пластунами Парижа і планує зустрітись з ними. Респондентка з Австрії відвідує українську церкву. Респонденти з Польщі та Чехії доєднуються до волонтерського руху, плетуть сітки, збирають провізію, допомагають новоприбулим біженцям. Підлітки зазначають, що волонтерство для них є надзвичайно важливою частиною життя (6 з 8 респондентів волонтерили) і обґрунтовують це двома причинами. По-перше, для них важливо допомагати Україні, адже спочатку вони відчували провину, що покинули країну, тож така діяльність допомагає не винити себе і бути корисним. *“Ми ходили в школу, що біля нас, допомагати волонтерам. Там я плела сітки, мама допомагала сортувати одяг, це було класно.”* респондентка 3 Також діти максимально намагаються доносити одноліткам інформацію, вони розказують про війну в школі, родині, що їх прийняла, і з відповідальністю дають інтерв'ю місцевим телеканалам. По-друге, семеро з

восьми респондентів відзначають роль волонтерів на перших порах як дуже важливу. Вони допомагали їм на кордоні, з добиранням до міст, роздавали продукти, одяг чи навіть допомагали з документами та працевлаштування батьків. *“Волонтери нам дуже допомагали, вони приносили чай і поїсти, коли ми стояли на кордоні, а потім садили в автобуси і розказували куди можна їхати, без них було б дуже складно”* респондентка 6

Також важливим висновком, до якого можна дійти в процесі аналізу, є відмінність в усвідомленні важливості українського середовища з віком. Чим старші діти, тим більше вони згадують про певний дискомфорт пов'язаний за ментальними відмінностями, та тим більше вони сумують за комфортним їм середовищем, друзями яких знають роками, та згадують про важливість “дому”. Що наповнений важливими для них речима та спогадами. *“Ми тут живемо вже більше місце, але я не можу назвати це домом, це просто місце де ми живемо”* респондентка 1 *“З часом, я зрозуміла, що мені тут взагалі не подобається, і не саме в Чехії, а просто, коли пройшов момент зацікавлення, коли настала сіра буденність я зрозуміла, що не можу повернутись додому, я змушена бути тут.”* респондентка 5, якій 15 років. Проте респондентка, якій 12 розказувала як їй все подобається, у неї тепер є нові друзі, одяг та іграшки, що принесли волонтери.

Відчуття сумом за домівкою, рідними та Україною посилюється на свята такі як Паска та День народження, адже з ними часто асоціюються сімейне проведення часу, традиції. *“Я думала, що ми приїдемо на Пасху додому, але тато не дозволив, тому ми пекли паску тут і малювали писанки, а в неділю ходили в Відень до церкви, але то все одно було не так, як вдома”* респондентка 2 *“Це перша Паска коли ми не вдягнемось всі у вишиванки, не підемо до нашої церкви і не будемо всі разом і це сумно, дуже.”* респондентка 1

3.3 Наслідки даного досвіду міграції

З теоретичного розділу знаємо, що кожна наступна соціалізація відбувається ефективніше, адже з кожною адаптацією особа збагачує свій соціальний досвід. Для респондентів цей досвід соціалізації здебільшого був вторинний, адже спочатку вони вивчали українське суспільство, а тепер ще одне. Проте щодо адоптації у школі для когось це було уже втретє чи навіть в четверте. Так респондентка з Франції зазначає, що тільки пів року як перейшла у Києві в нову школу і тут була вимушена змінити її знову, проте це все було не так складно. Це ще раз підтверджує теорію щодо повторних асоціалізацій. Власне на цьому й базувалась четверта гіпотеза - *“Даний досвід міграції буде позитивно відбиватися на бажанні дитини пожити в іншій країні в майбутньому, чи поїхати за кордон на навчання.”* Не зважаючи на очікування, лише один респондент зазначив, що

даний досвід вимушеної міграції показав, що він може швидко адаптовуватись до нового середовища, його рівень англійської є достатньо високий для комфортної комунікації, а наявних навичок достатньо для зміни місця приживання на майбутнє, наприклад для навчання за кордоном. Для інших ж підлітків такий досвід міграції негативно вплинув на ставлення підлітків до виїзду за кордон на тривалий час загалом, в тому числі і на навчання. 6 з 8 респондентів стверджують, що тепер їхнє бажання пожити та повчитись за кордоном значно зменшилось, вони відчули різницю між туризмом і міграцією. *“Одна справа читати про країну, або бачити як турист лише гарну сторону, а інше це коли ти живеш в цих реаліях, ти вже розумієш якісь нюанси, дивишся на все по іншому. Тепер я буду більше зважувати всі за і проти, бо тепер маю біль інформації та розуміння.”* респондентка 5

Також, ще одна респондентка зазначає *“Я завжди дуже швидко звикала до всього нового тиждень і мені вже абсолютно комфортно, а тут вже більше ніж місяць і досі такого нема, і мені трохи дивно з того.... Напевно це пов'язано з тим, що я не хотіла кудись їхати, як зазвичай і з тим, що я не знаю коли зможу повернутись додому, а я дуже хочу.”* респондентка 1. Можемо робити висновок, що даний досвід зміни середовища настільки відмінний від інших, що змушує підлітків поводитись нетипово. Усі підлітки негативно говорять про переїзд, та хочуть додому. Тож можна стверджувати, що найбільшим

фактором, що впливає на соціалізацію дитини є причина міграції. Війна загострила в дітей почуття важливості власного дому, цінності бути з рідними й друзями та національну ідентичність. Тож саме тому цей досвід міграції буде мати значний вплив на дітей загалом та на їхні майбутні плани поїхати за кордон на довший період.

Отже, ми бачимо, що гіпотеза про позитивні наслідки даного досвіду міграції абсолютно не підтвердилась. Даний досвід точно матиме значний вплив на майбутнє дітей та буде негативно відбиватися на бажанні дитини пожити в іншій країні чи поїхати за кордон на навчання. Проте це лише один з наслідків даної міграції, однозначно їх безліч, і вони потребують глибшого дослідження, проте, мабуть, більш психологічного ніж соціологічного.

Висновки до 3 розділу

У емпіричному розділі було проаналізовано результати дослідження, що було проведено якісним методом - глибинних інтерв'ю. Вісім респондентів різні за віком, місцем проживання, та усі виїхали з України після початку війни в Україні, та проживають в різних Європейських країнах. При аналізі було підтверджено дві з чотирьох гіпотез дослідження. Регіон з якого відбулася міграція, а точніше активність бойових дій там має значний вплив на особливості адаптації та соціалізації дітей у перший час. Загалом усі деталі пов'язані з виїздом відбуваються

на поведінці дитини. Вони намагались не піддаватись паніці, проте дуже переживали. Діти з Київської області більше переживали за безпеку тому без вагань збирались виїжджати ні відміну від дітей з Львівської області. Вибір країни для міграції опирався на наявність в ній знайомих чи родичів. Проте не зважаючи на переїзд у за кордоном, діти думками залишались в рідному місці та не відчували безпеку. Також підтвердилась гіпотеза про позитивний вплив українського середовища. Адже це допомагає їй відчувати себе в добре знайомі атмосфері та використовувати навички які у них є, наприклад українська мова. Разом з середовищем діти отримують можливість бути корисними, та допомагати волонтерством Україні, що дуже позитивно ними сприймається. Проте в дітей загострюється відчуття цінності комфорту та домашнього затишку, що втрачилось через переїзд.

Гіпотеза 2 про негативний ефект навчання та соціалізацію у місцевих закладах освіти підтвердилась частково. Адже на навчання це справді вплинуло не найкращим чином через слабшу програму та послаблення з боку викладачів. Проте на соціалізації школа вплинула чи ненайкраще. Діти знайшли коло спілкування та заняття, а саме це було метою батьків. Гіпотеза про позитивне ставлення до міграції в майбутньому повністю не справдилась, адже діти найперше хочуть додому і в більшості негативно відгукуються про переїзди в майбутньому. Було визначено, що головний фактором, що впливає на соціалізацію

дітей є саме причина міграції, а інші речі можна вважати похідними.

Висновок

Міграція - процес, який був завжди, лише видозмінюватися його певні аспекти такі як тривалість, мета, напрямок... Для України це явище було притаманне завжди, проте після 24 лютого 2022 року у світі опинилися десятки тисяч політичних мігрантів та біженців з України через вторгнення РФ. Мігруючи, людина опиняється у новому середовищі для якого велика частина попереднього досвіду є не актуальна. Тому вона повинна їх, змінювати, та адаптуватись освоюючи нових навичок та вмінь. Соціалізація - процес, завдяки якому індивід набуває знань, цінностей, соціальних навичок, які дозволяють йому інтегруватися у суспільство. Згідно з теорією Міда діти проходять 3 стадії соціалізації імітація, рольові ігри, колективні ігри, що дозволяє їм відповідати нормам суспільства. Проте, якщо при цьому суспільство раптово змінилось на інше, усе треба починати спочатку. Головними помічниками стають агенти соціалізації (сім'я, батьки, друзі) та інститути соціалізації (школа, церква, організації). Дослідження досвіду восьми дітей мігрантів показало, що на їхню соціалізацію впливає ряд чинників: причина міграції, особливості виїзду, ставлення країни реципієнта, школа, наявність українського середовища, тощо. Детально усі фактори соціалізації та її особливості було описано у емпіричній частині роботи. Проведений аналіз

підтверджує 2 з 4 сформованих гіпотез, та окреслює важливі моменти в соціалізації дітей мігрантів.

Зміна комфортного для дітей середовища, що змушує їх до вторинної соціалізації є стресом для дитини. Проте для даних респондентів стрес супроводжує їх ще до прийняття рішення про міграцію, адже її причина - війна. Досвід попереднього дослідження показує, що підготовка дитини до переїзду відіграла визначну роль, адже допомагала уникнути багатьох труднощів. У всіх респондентів даного дослідження вона була відсутня, тому й кількість труднощів збільшилась. Починаючи від пакування, планування виїзду, та й самої дороги. Лише половина респондентів точно знали де зупиняться, інші ж їхали з України, а не кудись. Вибір країни для тимчасового життя опирався на наявність в ній знайомих, що допоможуть у перший час.

Найперше діти намагались освоїтись, вивчити місто та адаптуватись до нової країни. Лише за місяця переважно батьками було прийняте рішення записати дітей у місцеву школу. Мета була радше не у навчання, а в соціалізації, спілкування з однолітками та вивчення мови. Враховуючи позитивне ставлення місцевих дітей та вчителів до дітей-мігрантів адаптація дітей пройшла успішно. Проте з часом респонденти почали звертати увагу на ментальні відмінності, що створюють дискомфорт. У ході дослідження було виявлено закономірність, що чим більший вік дитини, тим більше вона

аналізує середовище, порівнює людей та відчуває різницю, що не видно, на перший погляд. Абсолютно всі респонденти відчувають сум за домом та рідними. Це відчуття посилюється під час подій, які асоціюються з ними, наприклад Паска чи День народження. Це пов'язано також з тим, що чоловіче населення призовного віку не може покидати країну, тому діти виїхали без татів та дідусів. Наявність українського середовища позитивно впливає на будь-який українських мігрантів, адже це створює дитини можливість спілкуватись рідною мовою, мати друзів-однодумців, та ділитись спільним досвідом пережиття війни.

Зважаючи міграцію за таких стресових обставин, респонденти з обережністю і радше з негативом ставляться до майбутніх планів про переїзд в іншу країну на навчання. Ймовірно ситуація була б інша за іншої причини переїзду.

Питання соціалізації дітей не було повністю вивченим, а з новою хвилею політичних мігрантів воно потребує додаткової уваги. Щоб глибше дослідити це питання варто збільшити кількість респондентів, адже кожен з них має унікальний досвід. А також залучати експертів з психології, щоб напрацьовувати рекомендації та допомагати дітям переживати стрес. На мою думку, для якіснішого збору даних варто проводити такі інтерв'ю наживо, щоб була можливість підтримати дитину.

Список літератури:

1. Москаленко В.В. Соціалізація особистості: монографія / В. Москаленко, К.: DeniKe, 2013. – 540с. М82 ISBN 978-966-136-043-2
2. Бачинський Ю. Українська імміграція в Сполучені Штати Америки/ Ред і передм В. Маркусь. К.:Інтел 1995-340с
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности / Питер Бергер, Томас Лукман. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 200 с.
4. Булавенко С. Д. Шляхи формування соціально-адаптованої особистості в загальноосвітній школі / С. Д. Булавенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія “Педагогічні науки”. - Чернігів : Вид-во ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. - Вип. 96.
5. Гидденс Э. Социология / Энтони Гидденс. – Пер. с англ.; науч. ред. В. А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 703с.
6. Давидов Ю.Н. Современная западная социология: словарь/ Ю.Н. Давидов, М.С Ковалева, А.Ф. Филлипова. - М.: Политиздат, 1990.- 432с.
7. Жайворонок.В Українська етнолінгвістика. Нариси / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.

8. Журавлев В. И. Основы педагогической конфликтологии / В. И. Журавлев. – М.: Российское педагогическое агентство, 1995. – 183 с.
9. Ионцев А. Международная миграция населения: Россия и современный мир/Социс-1998 - № 6. С 38.
10. Каслз С. Глобальные тенденции и проблем. Международная миграция в начале XXI века: глобальные тенденции и проблем/С.Каслз/ Международный журнал социальных наук.- 2001-№032 – с.73-79
11. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації Київський національний університет імені Тараса Шевченка/ монографія /Житомир вид-во ждуд ім. І. Франка 2009 - 558 ст
12. Кон И. С. Психология ранней юности: Книга для учителей / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
13. Крюкова Т. Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними / Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, Е. В. Куфтяк. – М.: Речь, 2005. – 240 с.
14. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.

15. Лукашевич М. П. Соціологізація: Виховний механізм і технології: Навчально-методичний посібник / М. П. Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – 288 с

16. Марина Касьянова. Соціалізація дітей українських мігрантів з східної Європи (кінецьXX- початокXXI століття) – Донецький національний університет

17. Міжнародна організація з міграції/ Міграція в Україні факти і цифри/ 2016

Режим доступу:

http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

18. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / НАНУ. Інститут політичних і етнонац. досліджень. – К., 2002.

19. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2017. – Випуск 2 (41) УДК 37.011(73)

20. Ребер Артур «Большой толковый психологический словарь» Том 2

21. Ровенчак О. А. та Володько В.В. Міжнародна міграція : теорія та практика : монографія / Ровенчак О.А., Володько В.В.. - Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. - 412 с

22. Ручка А. Ценностный подход в системе социологического знания / А.Ручка.- К .: Наукова думка 1987.- 156 с.
23. Рюль В. Соціалізація дітей трудових мігрантів Закарпаття/Ужгород Видавництво ФОП Бреза А.Е. 2013-222с
24. Сабат Н. Адаптація дітей мігрантів до нового соціокультурного простору: педагогічна допомога і підтримка УДК 371.13:37.011.32:331.556ББК 74 р
25. Україна крізь віки. У 15-ти тт. – Т. 15: Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. – К.: Альтернативи, 1999. – 352 с.
26. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття удк331.556:331.556.46:331.556.2:314.7 (477)/ Львів – 2019
27. Хантінгтон Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Семюел П. Гантінгтон ; пер. з англ. Наталії Климчук. – Львів : Кальварія, 2006. – 474 с.
28. Черниш. Н. Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру/ Н.Черниш, О.Ровенчак // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2007.- №1.- с.33-48.
29. Шлепаков А. Українська трудова міграція в США і Канаді кінець ХІХ- поч ХХ видавництво АН УРСР, 1960 – 200с.

30. Яцків Я., Бублик С., Канигін Ю. Розвиток науки в Україні в контексті української національної ідеї // Україна в пошуках себе: національна ідея, проблеми розвитку: Зб. матеріалів експертів Всеукр. експерт. мережі / Упоряд. О. Судакова. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 222-233.
31. Beath A.L. Migration. Globalization Development: trade, finance, aid, migration, and policy / A.L. Beath // The International Bank for Reconstruction and Development, 2007.
32. Oberg K. Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environments / K. Oberg // Practical Anthropology. - 1960. - Vol. 7. - P. 177-182
33. Ж.Т. Тощенко, Т.И. Чаптыкова Диаспора как объект социологического исследования 1996. № 12. С. 33-42.
34. Cedos Ліліана Філіпчук, Наталія Ломоносова, Олена Сирбу, Юлія Кабанець “Вимушена міграція і війна в Україні” Режим доступу: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vymushena-migracziya-ta-vijna-v-ukrai%CC%88ni.docx-1.pdf>
- 35 Operational Data Portal. Ukrainian Refugee Situation Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Додатки

Гайд для проведення глибинних інтерв'ю

з респондентами - дітьми трудових мігрантів

Мета: дослідити особливості соціалізації дітей мігрантів з України у новому середовищі.

1. Біографічний блок

1. Розкажіть, будь ласка, про себе.

Необхідно отримати таку інформацію:

- *Скільки Вам років?*
- *Коли переїхали в іншу країну?*
- *Де Ви жили в Україні і живете зараз(країна місто)?*
- *Яку маєте освіту?*
- *Як загалом відчуваєте себе в країні?*
- *Яке у вас громадянство?*

2. Блок Виїзд

2.1 Чи пам'ятаєте ви, як вам повідомили про переїзд в іншу країну, як це було?

2.2 Чи розуміли ви чому ви переїжджаєте?

2.3 Як ви це сприйняли?

2.4 Як відбувалась підготовка до переїзду, чи вам щось розказували про нове середовище, куди ви пойдете (додатково визнаємо, чи батьки пояснювали дитині, з якими труднощами вона стикнеться?)

2.5 Які були ваші очікування(більш негативні чи позитивні)?

3. Блок Адаптація

3.1 Як пройшло знайомство з країною?

3.2 Як швидко ви адаптувалися?

3.3 Що було легко, а що складно у перші місяці перебування в новій країні?

3.4 Чи відчували ви себе чужими?

3.5 Що допомагало в адаптації ?

3.6 Чи були ви вже там до переїзду, чи проживав хтось із батьків там?

3.6 Чи допомагали ваші батьки відчувати себе комфортно у новому середовищі (Якщо ні, то чи хотіли б ви, щоб вони допомагали і як саме, якщо так, то як саме і)?

4. Блок Навчання

4.1 В якому навчальному закладі ви навчаєтесь?
(школа/університет)

4.2 Як ви попали на навчання до цього навчального закладу? Чи були якісь особливі умови до вас як до мігранта?

4.3 Розкажіть про своє життя тут – чи подобається вам тут проживати, навчатися, як організований ваш робочий день?

4.4 Чи є у вашій школі/університеті інші мігранти?

5. Спілкування

5.1 Яким є коло Вашого спілкування у чи вашої сім'ї?

Чи спілкуєтеся переважно з українцями, чи маєте приятелів/друзів серед мешканців корінного населення. (Якщо респондент говорить про обмежене коло спілкування: Що заважає спілкуванню?) Чи Ви ходите до когось у гості? Чи запрошуєте когось у гості до себе? (Хто ці люди для Вас? Місцеві, чи переїхали до цієї країни? Якщо переїхали, то звідки?)

5.2 З ким ви спілкуєтеся? (лише українцями або ширше? – який у вас принцип відбору людей для спілкування – мова? Спільність інтересів? Що ще?)

5.3 Чи контактували Ви з українськими організаціями? Як Ви знайшли ці контакти? (Як вони впливають на ваше оточення, чи допомагають вам відчувати себе «своїм»?)

5.4 Чи відвідуєте ви українську церкву? Яку саме? Як на неї вийшли? (Як вона впливає на ваше оточення, чи допомагає вам відчувати себе «своїм»?)

5.5 Чи стикалися Ви з упередженим ставленням до мігрантів загалом і мігрантів з України? Чи Ви особисто стикалися з упередженим ставленням до себе як до мігранта, чи з таким стикалися Ваші родичі / друзі / знайомі, чи Ви лише чули про такі випадки? Можете навести приклади таких ситуацій?

6. Тяглість з Україною

6.1 Ким ви себе вважаєте за національність?

6.2 Що потрібно знати чи робити, щоб бути українцем?

6.3 Чи знаєте ви українську мову, де ви нею спілкуєтесь?

6.4 Чи підтримуєте ви зв'язок з Україною (спілкуєтесь з родичами чи з друзями, які живуть в Україні)?

6.5 Чи слідкуєте ви за новинами в Україні, якщо так, то звідки їх отримуєте?

6.7 Чи підтримуєте ви якість українські традиції, якщо так, то які?

7.

7.1 Як на даний момент ви себе відчуваєте себе в тій країні де ви проживаєте?

7.2 Чи відчуваєте ви себе «своїм»? (якщо *ні*, то які саме аспекти не дозволяють себе таким відчувати, якщо *так*, то коли ви себе таким відчували) Що чи хто допоміг вам соціалізуватись?

7.3 Чи був переїзд для вас стресом?

7.4 Щоб ви змінили у перші перший час перебування в новій країні?

7.5 Щоб в порадили дітям мігрантам, які щойно переїхали у вашу країну?

7.6 Як би ви відповіли на питання «Хто ви?»

Завершення інтерв'ю

Чи хотіли б Ви ще щось додати до нашої розмови? Можливо, ми не зачепили певні важливі аспекти з життя дітей українських мігрантів, про які Ви б хотіли розказати? Можливо, у Вас є певні коментарі?

Гайд для проведення глибинних інтерв'ю

з респондентами - дітьми політичними мігрантами

Мета: дослідити особливості соціалізації дітей мігрантів з України у новому середовищі, що емігрували в наслідок війни після 24 лютого 2022 року.

1. Біографічний блок

1. Розкажіть, будь ласка, про себе.

Необхідно отримати таку інформацію:

- *Скільки Вам років?*
- *Коли переїхали в іншу країну?*
- *Де Ви жили в Україні і живете зараз(країна місто)?*
- *Де зараз навчаєтеся?*
- *Чи подавались на отримання статусу біженця?*

2. Блок Виїзд

2.1 Чи пам'ятаєте ви, як вам повідомили про переїзд в іншу країну, як це було?

2.2 Як ви це сприйняли?

2.3 З ким ви виїхали з України?

2.4 Як відбувалась підготовка до переїзду, чи вам щось розказували про нове середовище, куди ви попадете (додатково

взнаємо, чи батьки пояснювали дитині, з якими труднощами вона стикнеться?)

2.5 Які були ваші очікування(більш негативні чи позитивні)?

3. Блок Адаптація

3.1 Як пройшло знайомство з країною?

3.2 Чи ти можеш сказати що вже адаптувалася/вся?

3.3 Що було легко, а що складно у перші дні перебування в новій країні?

Якщо так, то скільки часу це зайняло, якщо ні, то скільки часу ще потрібно

3.4 Що допомагало/ допомагає в адаптації ?

3.5 Чи були ви вже перед тим за кордоном, чи були в тій країні де зараз проживаєте?

3.8 Чи допомагали ваші батьки (родичі, з ким ви виїхали) відчувати себе комфортно у новому середовищі (Якщо ні, то чи хотіли б ви, щоб вони допомагали і як саме, якщо так, то як саме і)?

4. Блок Навчання

4.1 В якому навчальному закладі ви навчаєтеся?

4.2 Як ви попали на навчання до цього навчального закладу? Чи були якісь особливі умови до вас як до мігранта з України?

4.3 Розкажіть про своє життя тут – чи подобається вам тут проживати, навчатися, як організований ваш робочий день?

4.4 Чи є у вашій школі/університеті інші мігранти з України?

4.5 Чи роздумували ви над переїздом на навчання за кодом в майбутньому?

5. Спілкування

5.1 Яким є коло Вашого спілкування у чи вашої сім'ї зараз?

Чи спілкуєтеся переважно з українцями, чи маєте приятелів/друзів серед мешканців корінного населення. (Якщо респондент говорить про обмежене коло спілкування: Що заважає спілкуванню?) Чи Ви ходите до когось у гості? Чи запрошуєте когось у гості до себе? (Хто ці люди для Вас? Місцеві, чи переїхали до цієї країни? Якщо переїхали, то звідки?)

5.2 Чи контактували Ви з українськими організаціями? Як Ви знайшли ці контакти? (Як вони впливають на ваше оточення, чи допомагають вам відчувати себе «своїм»?)

5.3 Чи відвідуєте ви українську церкву? Яку саме? Як на неї вийшли? (Як вона впливає на ваше оточення, чи допомагає вам відчувати себе «своїм»?)

5.4 Яке ставлення до вас, як до мігранта, та до мігрантів з України загалом

6.

6.1 Чи відчули ви себе в безпеці коли переїхали?

6.2 Чи був переїзд для вас стресом?

6.3 Що б ви змінили у перші перший час перебування в новій країні?

6.4 Що б в порадили дітям мігрантам, які щойно переїхали у вашу країну?

Завершення інтерв'ю

Чи хотіли б Ви ще щось додати до нашої розмови? Можливо, ми не зачепили певні важливі аспекти з життя дітей українських мігрантів, про які Ви б хотіли розказати? Можливо, у Вас є певні коментарі?

Інформована згода Батьків

Дані батьків

Ім'я, прізвище _____

Дані респондента

Ім'я, прізвище _____

Контактний телефон _____

Інформація для учасників дослідження:

Дослідження відбувається в рамках бакалаврської роботи студентки 4-го курсу програми соціології Українського католицького університету.

Тема дослідження: **“Соціалізація дітей мігрантів з України соціокультурним середовищі країни реципієнта”**

Отримані дані використовуватимуться для подальшого аналізу вищезазначеної теми. Будуть представлені на захисті бакалаврської роботи (програма соціології УКУ). А також - у загальному звіті дослідження (без посилання на конкретну особу), що буде поширений серед освітніх інституцій (державних та громадських).

Зобов'язання керівника проекту:

„Я гарантую, що інформація, отримана від зазначеного вище **респондента**, буде використана виключно для науково-дослідницьких потреб з дотриманням всіх особистих прав та інтересів **респондента**”.

Побажання батьків респондента щодо умов використання інформації:

_____

Дата глибинного інтерв'ю 27 квітня 2022 року

„Я, _____, даю згоду на опитування моєї дитини і дозволяю використовувати матеріали глибинного інтерв'ю у відповідності з викладеними вище зобов'язаннями керівника проекту та моїми побажаннями”.

Респондент

_____

підпис респондента

_____

дата

Керівник проекту

_____

підпис керівника проекту

_____

дата